

EPIDEMIA DE HOLERĂ DIN DOBROGEA ANULUI 1916 ÎN PREZENTAREA MEDICULUI COLONEL SÂNDULESCU CONSTANTIN

LEONTIN STOICA*

Medicul colonel Sândulescu Constantin s-a născut la data de 10 mai 1904 în Craiova, județul Dolj. A fost fiul lui Ioan Sândulescu și al Elenei Oprișoreana. A avut patru frați. S-a căsătorit cu Elena Ciernei, născută în 14 februarie 1931 în orașul Chigîni. A urmat școala primară în Craiova la Școala Traian nr. 1 între 1910-1914. A intrat la Liceul „Carol I” din Craiova în anul 1915, pe care l-a absolvit în 1922, iar în același an a reușit la Facultatea de Medicină din București. În 1924 a fost înaintat la gradul de sublocotenent¹. Între 1 noiembrie 1925 – 10 iulie 1928 a fost ofițer elev la Institutul Sanitar Militar. De la 18 iulie până la 23 decembrie 1928 a continuat studiile la Școala Specială Sanitară, pe care a absolvit-o cu gradul de locotenent.

De la 1 ianuarie 1929 a fost repartizat la Regimentul 1 Artilerie, fiind însărcinat cu conducerea serviciului medical al Regimentului 38 Obuziere deoarece medicul titular era bolnav. A activat la acest regiment până la 1 noiembrie 1929 când a fost mutat în funcția de medic secundar al serviciului medical din Spitalul Militar Chigîni. A fost caracterizat de medicul șef al spitalului astfel: „.../ Caracter foarte bun și excelent camarad. Conduita bună în societate, disciplinat, ținută îngrijită. Va deveni unul din cei mai buni medici militari”².

De la 1 noiembrie 1930 până la 31 octombrie 1936 a îndeplinit funcția de medic în Spitalul Militar Central 4 București. În perioada 1 noiembrie 1936 – 31 octombrie 1937 activează în funcția de ajutor medic la Regimentul 8 Infanterie. Între noiembrie 1937 – 31 octombrie 1938 se achită cu succes de sarcinile ce-i revin ca medic secundar în serviciu la Spitalul Militar „Regina Elisabeta”. Medicul șef al serviciului III medical, maior dr. Dumitrescu l-a apreciat ca: „sănătos, distins, cu caracter frumos. Ofițerul posedă o frumoasă cultură medico-militară. A pus multă râvnă în a se instrui și în a-și îndeplini serviciul și îngrijii bolnavii. Deși a fost ocupat și cu servicii suplimentare ca acelea de ofițer cu aprovizionarea și mai târziu detașat la Marele Stat Major, ofițerul a căutat să-și îndeplinească și funcțiunea de medic secundar al serviciului ducând singur serviciul în lipsa celorlalți medici secundari. Este un distins

*Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, Pitești.

Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice Pitești [în continuare C.S.P.A.M.I.J., Fond Centrul Militar Oraș București, Colonei, dosar nr. 896, f. 59-60.

¹Ibidem, f. 64.

medic militar”³.

De la 1 noiembrie 1938 până la 31 octombrie 1939 a îndeplinit funcția de medic prim secundar al Serviciului III Medical și gestionar de materiale al serviciului Șeful Spitalului Militar Central „Regina Elisabeta” l-a caracterizat astfel: „Foarte bun medic militar. Excelent profesionist, aduce reale servicii instituției. Cult și prea bine educat. Are multă răbdare și din această cauză a reușit a face lucrări de mare valoare pentru Serviciul Sanitar al Armatei. Frecventează și societățile științifice medicale, unde activează în domeniul științei”. A fost avansat la gradul de căpitan la 24 ianuarie 1938⁴.

Activitatea profesională, cariera militară și caracterul acestuia l-au recomandat pentru importanta sarcină, anume întocmirea „Istoricului Serviciului Sanitar”. Misiune de care s-a achitat pe măsura încrederii acordate. Inspectorul General Sanitar al Armatei, medic general dr. Constantin Suhățeanu spunea despre medicul căpitan Constantin Săndulescu: „Ofițer sanitar de excelență ținută și valoare. Foarte cult, inteligent și muncitor, calități care au făcut să i se încredințeze redactarea Istoricului Serviciului Sanitar al Armatei în timpul războiului, lucrare de care se achită spre laudă sa, foarte bine”⁵.

În această lucrare, o atenție deosebită, pe măsura pericolului ce l-a reprezentat la vremea respectivă, a acordat-o epidemiei de holeră din Dobrogea anului 1916, capitol pe care mai apoi l-a publicat în „Revista Militară” din anul 1940⁶.

Holera este o boală infecțioasă acută produsă de vibrionul holerici (*Vibrio Cholerae*), caracterizată prin diaree apoasă, vărsături și deshidratare masivă care determină profundă alterare a stării generale și evoluția severă spre mortalitate în 50-80% din cazurile netratate. Această veche și temută boală provine din India și țările sale învecinate din Asia de Sud, motiv pentru care ea era denumită drept „holera asiatică” pentru a se deosebi de episoadele de severă diaree asociate frecventelor toxinfecții alimentare din Europa și cunoscute sub numele de „cholera nostras”⁷. S-a dovedit, alături de tifosul exantematic, un inamic la fel de periculos precum glonțul, obuzul sau baioneta, dovadă stau statisticile anilor precedenți. De exemplu, în Campania din Bulgaria, armata română a pierdut 1.611 de militari datorită holerei, în afară de morții din interiorul țării⁸.

Un teren propice unei asemenea epidemii s-a dovedit și Dobrogea, un teritoriu cunoscut pentru extremele sale climaterice și de relief, igienico-sanitare, accentuate mai cu seamă în toamna anului 1916, când Vechiul Regat cunoștea din plin mizeria războiului.

Planul de campanie român din 1916 a prevăzut ca forțele dispuse pe segmentul de front cuprins între Dunăre și Marea Neagră, să protejeze debarcarea și concentrarea trupelor ruse destinate să acționeze în Dobrogea. În faza a doua, după zece zile de la declarația de război a României împotriva Austro-Ungariei, trupele aliate româno-ruse urmau să se fixeze pe aliniamentul Rusciuk-Șumla-Varna și să se consolideze pe

³ *Ibidem* f. 28.

⁴ *Ibidem* f. 29.

⁵ *Ibidem*, f. 24.

⁶ „Revista Militară”, anul LXXVII, nr. 2, februarie 1940, p. 96-110.

⁷ www.medfam.ro.

⁸ C.S.P.A.M.I., Fond Marele Stat Major, Serviciul Istoric, dosar nr. 67, f. 24.

această linie pentru a asigura astfel o mai mare libertate de acțiune a trupelor ce operau în Transilvania⁹.

Apărarea Dobrogei a fost concepută prin dispunerea în acoperirea frontierei a trupelor de grăniceri, infanterie și cavalerie. Trupele române din Dobrogea însumau 55 de batalioane de infanterie, 11 escadroane de cavalerie, 24 de baterii de artilerie mobile și 40 de baterii de poziție, la care se adăugau 28 de turele cu tunuri de 53 mm și 31 de turele cu tunuri de 37 mm cu un total de aproape 73.500 de oameni. În sprijinul trupelor române urma să se concentreze Corpul 47 armată rus (comandat de generalul Zolonicovski) cu diviziile 61 infanterie, 3 cavalerie (ambele rusești) și divizia sârbă¹⁰. Forțele germano-bulgaro-otomane erau conduse de feldmareșalul german August von Mackensen¹¹. Au avut loc lupte crâncene la Silistra, Turtucaia, Flămânda, soldate cu victorii ale grupului de armate Mackensen.

În timp ce teritoriul dobrogean cădea în mâinile inamicului, cu consecință și asupra funcționării Serviciului Sanitar, un nou neajuns s-a ivit pentru trupe și pentru serviciul medical, și anume apariția unei epidemii de holeră.

Medicul Săndulescu Constantin, la acea dată având gradul de căpitan, a semnalat un fapt de o însemnătate capitală în geneza epidemiei de holeră, și anume oboseala trupelor după lupte și marșuri continue. Unele dintre divizii au fost aduse în pripă de la alte armate (Divizia 2 Infanterie de la Târgu Jiu, Divizia 5 Infanterie de pe Valea Prahovei). După debarcare cu dificultăți enorme, erau pornite în marș forțat spre sud. Chiar și trupele care luptau în Dobrogea de la începutul războiului erau oboseite, condițiile de alimentație și cele de repaus fiind precare. Comandantul Armatei a 3-a, generalul de divizie Mihail Aslan (din care făcea parte Armata de Dobrogea) a semnalat faptul că și pe alte fronturi succesul unei acțiuni nu s-a datorat exclusiv concepției tactice și pregătirii tehnice: „Am simțit cea mai mare mâhnire în viața mea când am văzut halul moral, fizic și material în care se găsea Divizia 9 Infanterie, nemâncată după 40 km de marș trebuia să salveze Turtucaia, până unde mai erau încă 40 km”¹².

Holera a apărut prima oară la Galați printre ostatici, la 19 septembrie. La data de 20 septembrie, după o zi de la ivirea holerei la Galați, Spitalul Regional Cerna-Vodă raportează că s-au ivit două cazuri suspecte de holeră la doi soldați din Regimentul 39 Infanterie al Diviziei 19 Infanterie. În ziua de 22 septembrie au apărut la Galați încă 12 cazuri de holeră la ostatici, în timp ce la Cerna-Vodă se mențin cele două cazuri suspecte. La 24 septembrie încă 13 cazuri de holeră, toate printre ostatici¹³.

În realitate, în ziua de 25 septembrie erau la Galați 40 de cazuri confirmate, așa cum a telegrafiat medicul maior Panaitescu Marelui Cartier General, ocazie cu care a raportat că în același timp a sosit la Galați profesorul Cantacuzino, care a dat dispoziția să debarce toți ostaticii pe uscat pentru a-i vaccina.

Ostatici nu erau altceva decât bulgari și turci dobrogeni, care și formau două loturi: unul de 1.200 înși originari din Tulcea, mai îngrijiți ca stare sanitară și izolați de

*** *România în anii primului război mondial*, vol. I, Editura Militară, București, 1987, p. 337.

*** *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară București, 1988, f. 416.

¹⁰ *Ibidem*, p. 428.

¹¹ C.S.P.A.M.I., Fond Marele Stat Major, Serviciul Istoric, dosar nr. 68, f. 26.

¹² *Ibidem*, f. 27.

ceilalți. Aceștia nu au avut nici un caz de holeră, dar s-au găsit printre ei 5% purtători de vibrioni. Însă al doilea grup de turci și bulgari din Cadrilater, în număr de 5.500, au dat numeroase cazuri de holeră (circa 500 cazuri) și au avut 7% purtători de vibrioni. Mortalitatea printre acești ostatici a fost de 75%, ostaticii turci au fost mai sensibili decât bulgarii¹⁴.

La 26 septembrie, la Galați, datorită ostaticilor de pe șleperi au apărut și primele cazuri printre trupele Diviziei 5 Infanterie, și anume în Regimentul 8 Infanterie trei holerici și 12 suspecți, în Regimentul 9 Infanterie șase holerici și 14 suspecți, iar în Regimentul 51 Infanterie doi holerici și 10 suspecți. În jurnalul de operații al Diviziei 5 Infanterie în ziua de 26 au fost notate următoarele: „Starea sanitară începe să lase de dorit; sunt mulți oameni bolnavi. În seara de 26 septembrie se ivesc 4 cazuri de holeră”. În realitate au fost mai multe cazuri. Această epidemie a apărut tocmai în momentul când Divizia 5 trebuia să fie înlocuită de pe poziție de Divizia 9 Infanterie, deoarece Divizia 5 Infanterie a trebuit să se deplaseze pe frontul din Transilvania. Această înlocuire a fost hotărâtă pentru noaptea de 26/27 septembrie când trupele Diviziei 5 au și pus în marș, pentru ca în ziua de 28 septembrie să se afle la Mahometcea – sud Hasiduluc – Constanța. Prin urmare, trupele au pornit în marș fiind din plin infestate cu holeră. Acest fapt a impus la 27 septembrie 1916 următoarele: „profesorul Cantacuzino este însărcinat cu combaterea bolilor contagioase având responsabilitatea măsurilor antiepidemice și fiind singur în măsură de a decide ce anume măsuri trebuiesc luate”. Ordinul este adresat întregii armate și iscălit de Regele Ferdinand¹⁵. Profesorul Cantacuzino avea gradul de maior pe atunci. Deplasându-se în Dobrogea a constatat la 29 septembrie că Divizia 5 este infectată și a cerut imediat vaccin și trimiterea laboratorului Corpului 1 Armată. Imediat după ivirea epidemiei, ministrul Angelescu l-a însărcinat pe profesorul doctor Mezincescu ca în ziua de 24 septembrie să plece urgent la Cerna-Vodă, spre a lua acolo măsurile necesare, până la sosirea profesorului doctor Cantacuzino în Dobrogea¹⁶.

La 27 septembrie, ministrul a cerut și Marele Cartier General a aprobat ca laboratorul Spitalului de Contagioși nr. 3 să meargă cu medicii săi la Galați, unde va funcționa până la stingerea holerei sub direcția doctorului Ioan Cantacuzino. La 28 septembrie, Comandantul Etapelor din Dobrogea a cerut Marelui Cartier General, Serviciului Sanitar, să se transfere urgent și Spitalul de contagioși nr. 5 care se afla la Fetești, la Cerna-Vodă. În ziua de 29 septembrie medicul maior doctor Cantacuzino și maiorul dr. Costinescu au fost înștiințați telegrafic de Marele Cartier General că Laboratorul Spitalului de Contagioși nr. 1 a plecat spre Constanța la orele 11 noaptea. Prin urmare, acestea au fost măsurile necesare pentru stăvilirea epidemiei, îndrumându-se laboratoarele către focarele epidemice. Aceste laboratoare au fost de mare folos în diagnosticul și profilaxia holerei, mai cu seamă prin examenele făcute și prin vaccinările aplicate pe o scară largă. Pentru Dobrogea s-a cerut și spitalul mobil al Armatei a 2-a (două secții) care se aflau deja în drum, când s-a dat ordin să se înapoieze la Ploiești în loc de Sinaia de unde plecase și să se pună iarăși la dispoziția

¹⁴ *Ibidem*, f. 28.

¹⁵ *Ibidem*, f. 29.

¹⁶ *Ibidem*, f. 31.

Armatei a 2-a¹⁷.

În acest timp în Dobrogea la Divizia 5, cazurile apăreau zilnic. Medicul diviziei, locotenent-colonelul Dimitriu a raportat la 4 octombrie că s-au luat măsurile necesare dar că ar mai fi nevoie ca trupa să stea în repaus 4-5 zile, cerând totodată să se intervină la Armata din Dobrogea și să se arate că trupele inoculate nu pot face marșuri și nici băgate în tranșee înainte de a se alege purtători de vibrioni. Astfel se riscă a se contamina și restul trupelor. Peste două zile Serviciul Sanitar al Marelui Cartier General a decis că Divizia 5 Infanterie să stea pe loc încă 8 zile, măsură luată în urma intervenției profesorului doctor Ioan Cantacuzino¹⁸.

Au apărut cazuri de holeră și în celelalte unități. Divizia 9 Infanterie, care se găsea pe front între Movila Muratan și locul Tatleageac, a raportat că s-au ivit cinci cazuri de holeră la Regimentul 34 Infanterie și a cerut Armatei de Dobrogea înființarea de lazarete pentru bolile contagioase. De asemenea au apărut cazuri de holeră și la trupele Diviziei 19 Infanterie, datorită contactului Regimentului 34 Infanterie din Divizia 19 cu Regimentul 8 Infanterie din Divizia 5, deja pe aliniamentul contaminat. În acest timp trupele Diviziei 19 Infanterie se găseau pe front, Valea Amzacei până la Movila Muraton unde începea sectorul Diviziei 9 Infanterie. Trupele au continuat să ia parte la lupte până la 23 octombrie, când au fost înlocuite cu Divizia 9 Siberiană¹⁹.

O dificultate în luarea măsurilor de combatere a epidemiei de holeră de către Serviciul Sanitar a întâmpinat-o din partea rușilor, care s-au sustras și s-au opus măsurilor de vaccinare și izolare. Încă de la 5 octombrie, profesorul Cantacuzino, în urma celor raportate de medici, a cerut Marelui Cartier General să intervină la Marele Cartier Rus. Act impus de faptul că rușii tănuiau cazurile, se opuneau vaccinării și nu dezinfectau șlepurile și vagoanele cu care se aduceau trupe. Astfel, la Regimentul 3 Olt, după ce această unitate a fost transportată cu trenul folosit mai înainte trupe rusești, au apărut 14 cazuri mortale de holeră. În ziua de 19 octombrie situația holericilor raportată de maiorul medic Costinescu la Armata de Dobrogea a fost următoarea: 35 soldați români, 64 soldați ruși și 16 civili²⁰.

La Măcin, unde s-a aflat și Regimentul 66 Infanterie român, au apărut cazuri suspecte, începând inoculările. Având în vedere primejdia mare ce a manifestat-o epidemia de holeră s-a organizat un plan de combatere a holerei. Astfel la 21 octombrie ministrul Angelescu, în urma unei consfătuiri cu profesorul Cantacuzino și cu șeful Serviciului Sanitar de la Marele Cartier General a trimis instrucțiuni speciale de combatere a holerei. Prin aceste instrucțiuni s-au organizat opt centre de acțiune: la Galați, Slobozia, Râmnicu Sărat, Bârlad, Iași, Roman, Ploiești și București, se fixau personalul de conducere și laboratoarele necesare, în mare parte conduse de personalități medicale foști sau viitori profesori la facultățile de medicină. S-a hotărât ca profesorul Cantacuzino să aibă conducerea întregii operațiuni de combatere a holerei. Totodată s-au înființat opt echipe de vaccinare, alcătuite din personalul spitalelor și laboratoarelor de la centrele respective și s-a hotărât să se doteze cu câte un automobil fiecare centru. Marele Cartier General a intervenit la ruși pentru a se lua

¹⁷ Ibidem, f. 33.

¹⁸ Ibidem, f. 34.

¹⁹ Ibidem, f. 35.

²⁰ Ibidem, f. 36.

aceleași măsuri de combatere în armata rusă.

Profesorul Ioan Cantacuzino a mai dat Instrucțiuni speciale: „se vor vaccina toți răniții din spitale, toată populația refugiată din Dobrogea, străinii din taberele de concentrare, indivizii ce vin în contact cu bolnavii sau suspecții. Refugiaților li se va da o fișă de vaccinare pe care se va însemna data vaccinării și cu care se pot deplasa dintr-o localitate în alta. Vaccinarea se va face cu vaccin antiholeric pur în două rânduri. Se vor vaccina din nou soldații care au fost vaccinați cu câteva luni mai înainte. Fiecare șef de regiune va trimite delegat pentru vaccin la București și va alege localitățile din regiune pentru izolarea bolnavilor, suspecților și conacților în localuri deosebite”²¹.

Aceste instrucțiuni au fost înaintate cu nr. 172 din 21 octombrie Comandamentului General al Etapelor. O măsură importantă a fost aceea prin care trupele Diviziei 2/5 Infanterie contopite din resturi, au fost aduse la Ianca, scoțându-le din tranșee. Pentru examinarea și vaccinarea acestor trupe ministrul Angelescu a dat ordin laboratorului Spitalului de Contagioși nr. 4 să vină pentru a treia oară din Moldova în localitatea Ianca. S-a luat aceeași măsură ca trupele în retragere, care se deplasau spre Moldova să nu staționeze în localități. La 27 octombrie a sosit la Ianca laboratorul Spitalului de Contagioși nr. 4 și chiar de-a doua zi s-a început vaccinarea trupelor Diviziei 5 Infanterie ce se aflau cantonate la intrarea în satul Ianca. La 29 octombrie s-a descoperit primul caz de holeră și s-a interzis intrarea trupelor în satul care era deja contaminat prin refugiații din Dobrogea. S-a împărțit satul în sectoare, s-au făcut razii, s-au dezinfectat locuințele iar în Spitalul de Contagioși nr. 4, sosit odată cu laboratorul s-au vaccinat 4.000 persoane din populația civilă. În ziua de 7 noiembrie laboratorul a început vaccinarea trupelor Diviziei 9/19 Infanterie aflate la Făurei și împrejurimi și s-a vaccinat populația civilă din Făurei, Perișor, Plopul-Nou, Movila Miresei, Sutești și Filipești, unde se aflau trupe, astfel că în această regiune s-au luit măsuri de combatere a epidemiei²².

După retragere, ostaticii s-au împărțit prin țară, dându-li-se drumul. După ce au fost vaccinați, cei de la Galați au fost duși în nordul Moldovei, unde mai târziu aveau să fie loviți de epidemia de tifos exantematic. Epidemia de holeră a fost declarată stinsă la sfârșitul lunii noiembrie²³.

Iată o documentată expunere asupra epidemiei de holeră din Dobrogea toamnei 1916, întocmită de cel care avea să fie recunoscut pentru activitatea științifică depusă în toată cariera sa, medicul Săndulescu.

La începutul celui de-al doilea război mondial acesta a fost numit în funcția de ajutor medic șef la Spitalul de campanie nr. 10. A participat pe front cu acest spital în funcția de medic șef la coloana brancardieri, între 23.06.1941 – 20.11.1941. A parcurs localitățile Murgeni, Konia, Kongaz, Coșnița, Katargi. De la 24 noiembrie 1941 până la 5 iulie 1942 a activat la Compania a 2-a sanitară. A organizat și a condus împreună cu ofițeri germani patru serii a câte 22 zile, școala cu ofițeri medici activi și de rezervă. A lucrat la traducerea „Registrului serviciului sanitar german în campanie”. De la 5 iulie a fost mutat la Centrul de Instrucție Sanitară unde a fost numit ajutor administrativ, profesor și inspector de studii. În cursul lunii octombrie 1942 a fost trimis în Germania

²¹ *Ibidem*, f. 37.

²² *Ibidem*, f. 40.

²³ *Ibidem*, f. 41.

cu un grup de medici militari pentru a vizita centrele de instrucție sanitară din Germania.

Între 9 decembrie 1942 – 24 mai 1943 a îndeplinit funcția de director de studii, profesor la Școala de Subofițeri Sanitari și delegatul Marelui Stat Major la misiunea germană. Comandantul Centrului de Instrucție Sanitară l-a apreciat ca „un foarte bun ofițer” sanitar, propunând a fi înaintat la gradul de maior „la alegere” și fără examen. În 1943 a fost înaintat la gradul de maior. Până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial a mai îndeplinit următoarele funcții: director al Școlii de Subofițeri Sanitari, director de studii și profesor la școală, director de studii și profesor la Cursul de Epidemiologie și Igienă Militară, ajutor tehnic la Spitalul de Campanie Crucea Roșie nr. 2. Pe front a mai participat între octombrie 1944 și mai 1945 la Spitalul 2 Campanie, ca medic șef la serviciul de boli interne și contagioase²⁴.

După terminarea războiului a fost mutat la Spitalul Eforiei Ostășești Zona Interioară nr. 303, fiind repartizat la serviciul venero-psihiatrie. În 1946 a fost avansat la gradul de locotenent-colonel, an în care din martie a devenit membru al Partidului Muncitoresc Român. A fost membru în organizațiile Regimentului 2 Tudor Vladimirescu, Spatele Armatei și Direcția Sanitară (structuri în care a și activat) până în 10 ianuarie 1952 când a fost exclus²⁵.

Aprecierile bune din timpul războiului aveau să se întoarcă împotriva sa o dată cu schimbarea regimului politic din România. În dosarul de partid întocmit în anul 1953 de către șeful Biroului Cadre reies următoarele: „Pe timpul războiului antisovietic ofițerul a avut relații intime cu ofițerii hitleriști. A fost în Germania în 1938 și 1943, pe când era în Marele Stat Major ca ofițer de legătură. A ascuns o serie de fapte din viața sa. A dus o propagandă susținută pentru hitleriști ponegrind URSS și comuniști”²⁶.

Numai capacitatea profesională și lipsa cadrelor de specialitate au făcut ca medicul colonel să fie menținut în activitate și în anii terorii comuniste. A fost trecut în rezervă în 1958, având gradul de colonel. Cât despre suferințele îndurate în această perioadă documentele nu consemnează nimic, însă din notările politrucilor sunt ușor de dedus.

THE EPIDEMIC OF CHOLERA FROM DOBROGEA OF THE YEAR 1916 PRESENTED BY DOCTOR-COLONEL SÂNDULESCU CONSTANTIN

Abstract

The paper present the difficulties the Romanian Army had in the campaign of the year 1916 in Dobrogea. Beside the proper enemy, the army had to fight also the epidemic of cholera which was an enemy hard to beat. The doctor-colonel Săndulescu Constantin treated very carefully this subject in his paper-works which were published in the "Military Magazine", as well as in "The History of the Sanitary Service of the Army in the World War I".

²⁴ *Ibidem*, Fond Centrul Militar Oraș București, Colonei, dosar nr. 896, f. 64.

²⁵ *Ibidem*, f. 52.

²⁶ *Ibidem*, f. 77.